

Koulujen uskonnonopetus ihmisoikeuksien näkökulmasta

Teologinen aikakauskirja 6/2001
Martin Scheinin

Julkaisija: Helsinki. Teologinen julkaisuseura, 1896- .
Sarja: Teologinen aikakauskirja 6/2001. 106. vuosikerta.
ISSN 0040-3555. s. 515-517.

Verkkojulkaisu: 2002

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa selata verkossa. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

Helsingin yliopiston opiskelijakirjasto - www.opiskelijakirjasto.lib.helsinki.fi - opi-info@helsinki.fi

Koulujen uskonnonopetus ihmisoikeuksien näkökulmasta

MARTIN SCHEININ

Ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus on yleismaailmallisesti tunnustettu ihmisoikeus, joka sisältyy muun muassa ihmisoikeuksien yleismaailmalliseen julistukseen (1948) sekä useisiin Suomea velvoittaviin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.¹ Ihmisoikeussopimuksissa turvataan myös lapsen tai hänen huoltajiensa oikeus päättää koulussa annettavan uskonnollisen tai moraalisen kasvatuksen sisällöstä.² Kehitysuuntana Euroopan ihmisoikeussopimuksen ensimmäisestä lisäpöytäkirjasta (1953) lapsen oikeuksien yleissopimukseen (1989) on ollut lapsen oman mielipiteen kohoaminen huoltajien päätöksen rinnalle asiaa käsiteltäessä.

Uskonnonvapaudesta ihmisoikeutena ei sinänsä seuraa, että valtion ja uskontokuntien suhde olisi järjestettävä määrättyllä tavalla. Uskontokuntien tai uskonnon harjoituksen tai uskonnollisen opetuksen kieltäminen olisi tietysti uskonnonvapauden vastaista. Tästä ei kuitenkaan seuraa, että uskonnonopetusta olisi annettava julkisen vallan ylläpitämissä kouluissa. Uskonnonvapaus voi toteutua sekä maissa, joissa valtio ja kirkot pidetään tiukasti erillään, että sellaisissa valtiokirkkojärjestelmän maissa, joissa katsomuksellisten vähemmistöjen asema on järjestetty ilman syrjintää.

Viimeksi sanottua valottaa Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuskomitean ratkaisu tapauksessa Waldman vastaan Kanada.³ Ontarion osavaltiossa toimii historiallisista syistä rinnakkain kahdenlai-

sia julkisen vallan ylläpitämiä kouluja, sellaisia joissa ei anneta uskonnon opetusta ja roomalaiskatolisia (vähemmistö)kouluja. Valittajan lapset puolestaan kävivät juutalaista yksityiskoulua, jonka toiminnan rahoittamiseen julkinen valta osallistui vain vähäisessä määrin. Ihmisoikeuskomitean päätöksen mukaan tällainen järjestely ei ole hyväksyttävä uskonnollisen yhdenvertaisuuden kannalta vaan merkitsee syrjintää suhteessa niihin vähemmistöihin, joilla ei ole mahdollisuutta saada katsomuksensa mukaista opetusta julkisen vallan rahoittamassa koululaitoksessa. Hyväksyttäviä olisivat sekä uskonnonopetuksen jättäminen kokonaan kotien tai uskontokuntien asiaksi että kaikkien katsomusten tasapuolinen mahdollisuus saada uskonnon opetusta julkisen vallan rahoituksella.

Ks. mm. yleissopimus kansalaisoikeuksista ja poliittisista oikeuksista (18 artikla). Euroopan ihmisoikeussopimus (9 artikla), lapsen oikeuksien yleissopimus (14 artikla).

Ks. mm. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 1. lisäpöytäkirja (2 artikla), kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (18.4 artikla), taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva yleissopimus (13.3 artikla).

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen valinnaisen pöytäkirjan nojalla tehty yksilövalitus 694/1996.

Waldman-tapauksen valossa Suomen nykyinen järjestely uskonnonopetuksen suhteen on ihmisoikeuksien kannalta perusteiltaan asianmukainen. Historiallisen valtiokirkkoperinteen mukaisesti kouluissa annetaan tunnustuksellista uskonnonopetusta luterilaisen kirkon opin mukaan. Kyseiseen kirkkoon kuulumattomilla oppilailta on kuitenkin kotien niin halutessa mahdollisuus vapautua kyseisestä opetuksesta ja huoltajien valinnan mukaan joko järjestää uskonnollinen opetus koulun ulkopuolella tai saada oman tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta koulussa.⁴ Uskontokuntiin kuulumattomille oppilaille opetetaan pyytämättäkin sekulaaria elämäntutkimustietoa, elleivät nämä osallistu luterilaiseen uskonnonopetukseen.

Nykyisen tilanteen ongelmana on, ettei ihmisoikeussopimuksissa ja muualla Suomen lainsäädännössä ilmenevä lapsen itsemääräämisoikeuden vahvistuminen ole vaikuttanut koulujen uskonnonopetuksessa. Kirkkoon kuuluva oppilas on velvollinen osallistumaan luterilaiseen uskonnon opetukseen siitä riippumatta, sisältyykö kyseiseen opetukseen uskonnonharjoittamiseksi luonnehdittavia aineksia, ja myös lapsen omasta mielipiteestä riippumatta. Vasta 18-vuotias voi omalla päätöksellään vaihtaa uskontokuntaa. Myös valtiokirkkoon omasta tahdostaan kuuluvilla tulisi olla uskonnonvapaus, johon sisältyy oikeus päättää siitä, harjoittaako uskontoa ja milloin. Nämä ongelmat on Suomen valtiosääntöoikeudessa ratkaistu siten, että koska vuoden 1922 uskonnonvapauslaki aikanaan säädettiin niin sanottuna poikkeuslakina eli perustuslain säätämisyjärjestyksessä, siihen voi sisältyä poikkeuksia perustuslaissa turvatusta uskonnonvapaudesta.⁵

Uutta uskonnonvapauslakia säädettäessä halutaan välttää poikkeusten tekeminen vuonna 2000 voimaan tulleesta uudesta perustuslaista.⁶ Taustalla on pyrkimys vahvistaa perustuslain asemaa koko oikeusjärjestyksen perustana ja myös tietoisuus siitä, ettei kansallinen perustuslaki voi oikeuttaa poikkeusten säätämistä kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista.

Uskonnonvapauskomitean ehdotukset⁷ uskonnonopetuksesta kouluissa sisältävät myönteisiä piirteitä ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapauden kannalta. Vakiintuneeseen tapaan julkisen vallan ylläpitämissä kouluissa annettaisiin uskonnon opetusta sekä oppilaiden enemmistön että erilaisten vähemmistöjen katsomusten pohjalta. Myös uskonnonopetuksen sekulaari vaihtoehto, elämäntutkimustiedon opetus, jatkuisi. Käytännössä kaikissa kou-

luissa jatkuisi evankelisluterilaisen valtiokirkon oppiin perustuva uskonnonopetus, minkä lisäksi kunkin koulun oppilasarakenteesta ja kotien päätöksistä riippuisi, mitä muita vaihtoehtoja olisi tarjolla. Nykytilanteesta poiketen lähtökohtana olisi, ettei vähemmistöuskontokuntaan kuuluva tai uskontokuntiin kuulumaton oppilas osallistu luterilaiseen uskonnonopetukseen. Huoltajan, lukiossa opiskelijan itsensä, ilmoituksella kyseiset oppilaat voisivat kuitenkin osallistua oppilaiden enemmistön uskonnon opetukseen. Vähemmistöuskonnon opetukseen voisi puolestaan huoltajan, lukiossa opiskelijan itsensä, ilmoituksella osallistua myös kyseiseen uskontokuntaan kuulumaton oppilas, jos kyseinen opetus vastaa hänen kasvatustaan ja kulttuuritaustaansa. Lukion opiskelijoiden osalta muutokset ovat oppilaan itsemääräämisoikeutta vahvistavia, koska valinnat tekisi opiskelija itse siitä riippumatta onko tämä täysi-ikäinen.⁸

Komitean ehdotuksen ongelmallinen puoli liittyy siihen, että vastaisuudessa koulujen uskonnon opetusta ei lainsäädännössä luonnehdittaisi tunnustukselliseksi. Tämä ehdotus yhdessä muuttumattomina säilyvien uskontokunnan vaihtamista koskevien ikärajojen⁹ kanssa johti siihen, että tämän kirjoittaja jätti eriyvän mielipiteen uskonnonvapauskomiteaan niihin ehdotuksiin, jotka koskevat uskonnonopetusta kouluissa.¹⁰

Tunnustuksellisuuden käsitteestä luopumalla komitean enemmistö tavoittelee tilannetta, jossa koulujen uskonnonopetusta ei enää tarvitsisi luonnehtia uskonnon harjoittamiseksi.¹¹ Tämän jälkeen valtiokirkkoon kuuluvat oppilaat voitaisiin velvoittaa osallistumaan uskonnonopetukseen riippumatta heidän omasta mielipiteestään. Pidän ehdotusta ja sen perustelua ongelmallisina lapsen uskonnonvapauden toteutumisen kannalta.

On epäselvää, muuttaisiko sanan "tunnustus" poistaminen lakitekstistä mitään uskonnon opetuksen käytäntöjen tasolla. Virsien, rukousten ja uskontunnustuksen esittäminen opetustilanteessa on luonnehdittavissa uskonnon harjoittamiseksi. Uskonnonvapaus ei toteudu, jos yksilöllä ei ole mahdollisuutta itse päättää, osallistuuko hän uskonnon harjoittamiseen. Tämä koskee myös alle 18-vuotiaita, joskin päätösvalan uskonnosta osittain lapsen huoltajalle ei voi itsessään pitää uskonnonvapauden vastaisena. Kuitenkin vaatimus siitä, että uskonnon harjoittamisesta voi pidettyä vain eroamalla kokonaan uskontokunnasta on nähdäkseni liian pitkälle menevä. Tunnustuksellisuuden käsitteestä luopumisen sijasta tulisi siksi ulot-

taa myös kirkkoon kuuluviin oppilaisiin mahdollisuus huoltajan, lukiossa opiskelijan itsensä, päätöksellä vapautua kyseisestä opetuksesta. Normaalisti tällaiset oppilaat siirtyisivät elämäkatsomustiedon opetukseen.

Tunnustuksellisuudesta luopuminen johtaisi myös siihen, ettei koulujen muulle uskonnolliselle toiminnalle kuin uskonnonopetukselle jää edes välillistä säädöserustaa. Kun uskonnonopetus on tunnustuksetonta, ei sen sisällymisellä koulun opetusohjelmaan voi perustella uskonnon harjoittamista tarkoittavien tapahtumien, esimerkiksi joulu- ja kevät-kirkon, sisällyttämistä kouluvuoteen.

Tunnustuksellisuudesta luopuminen koskisi myös vähemmistöuskontojen opetusta. Suomen järjestelmässä valtiokirkon ja uskonnonvapauden yhteensovittaminen perustuu keskeisiltä osin siihen, että uskonnolliset vähemmistöt ovat halutessaan saaneet oman tunnustuksensa mukaista uskonnonopetusta koulussa ja julkisin varoin. Jos opetuksen tunnustuksellinen luonne poistuu, vähemmistöuskontojen opetusta saattavat antaa muut kuin kyseiseen uskontokuntaan kuuluvat henkilöt. Uskonnollisten vähemmistöjen luottamus kouluissa tapahtuvaan oman uskonnon opetukseen saattaa vähentyä, jolloin oikeus saada kyseistä opetusta voi muuttua käytännössä merkityksettömäksi.

Vähemmistöuskonnon opetus koulussa edellyttää, että tällaista opetusta pyytää vähintään kolme samaan tunnustukseen kuuluvaa oppilasta.

Ks. eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausunnot PeVL 12-13/1982 vp.

Suomen perustuslaki 731 / 1999 turvaa uskonnon ja oman tunnon vapauden (11 §) ja kieltää syrjinnän mm. uskonnon tai vakaumuksen perusteella (6 §).

Uskonnonvapauskomitean mietintö, komiteanmietintö 2001:1

Ks. komitean laatimat ehdotukset laiksi perusopetuslain 13 §:n muuttamisesta ja laiksi lukiolain 9 §:n muuttamisesta, Uskonnonvapauskomitean mietintö 60-62

Ks. Uskonnonvapauskomitean mietintö 5 §, 55. Kuten nykyisin, 15 vuotta täyttänyt voisi huoltajan suostumuksella liittyä uskonnolliseen yhdyskuntaan tai erota sellaisesta. Uskonnonvapauskomitean mietintö 95-98.

Tämä luonnehdinta sisältyy eduskunnan perustuslakivaliokunnan lausuntoon PeVL 13/1982 vp ja on keskeinen syy siihen, että nykyisen tilanteen katsotaan edellyttävän perustakseen perustuslain säätämisjärjestyksessä säädettyä uskonnonvapauslakia.